

винагороди¹. Викладений підхід, що відповідає наразі приписам спеціальних норм патентних законів, надасть максимальну свободу господарюючим суб'єктам у реалізації права на використання службових об'єктів патентного права у виробничих процесах і дозволить гарантувати задоволення майнових інтересів автора – працівника. На користь зазначеного свідчить і зарубіжний досвід [7, с. 40-65]. У світовій практиці існують різні підходи до врівноваження інтересів учасників службового винахідництва, утім переважають випадки закріплення прав на службові винаходи за роботодавцем у сукупності із належним матеріальним заохоченням робітників, є й країни (Австрія, Польща), де право на службовий винахід закріплено за робітником, який все одно зобов'язаний відступити його роботодавцю. Приклади спільного володіння правами працівником і роботодавцем у зарубіжній практиці не поширені. Положення Модельного Кодексу інтелектуальної власності для держав – учасників СНД також встановлюють правило про приналежність майнових прав на службовий об'єкт інтелектуальної власності роботодавцю, якщо інше не передбачено законом чи договором між робітником та роботодавцем (ч. 2 ст. 16) [8].

Таким чином, у сфері промислової власності з метою збалансування інтересів творців службових результатів науково-технічної творчості і суб'єктів господарювання, що є їхніми роботодавцями, доцільно встановити правило, за яким суб'єктом права на отримання патенту (і як наслідок, суб'єктом виключних прав) має першочергово визнаватись роботодавець, а працівнику має бути забезпечена належне мотивуюче і стимулююче забезпечення шляхом отримання гідної матеріальної винагороди на диференційній основі. Виходячи із наведеного, норма ч. 2 ст. 156 ГК України вимагає важливого уточнення задля забезпечення однозначності її тлумачення, а саме: пропонується виключити посилання на ЦК України, залишивши лише фразу «регулюються законами».

РЕЗЮМЕ

В статті на підставі аналізу чинного законодавства України і зарубіжних країн, наукової літератури, правозастосовчої практики проведено дослідження суб'єктного складу відносин у сфері службового винахідництва. Обґрунтовано доцільність встановлення у законодавстві узгодженого підходу до закріплення першочергового права на отримання патенту за суб'єктом господарювання – роботодавцем винахідника.

Ключові слова: винахідник, патентні права, винахід, патент, використання винаходу, інтереси, суб'єкт господарювання.

РЕЗЮМЕ

В статье на основании анализа действующего законодательства Украины и зарубежных стран, научной литературы, правоприменительной практики проведено исследование субъектного состава отношений в сфере служебного изобретательства. Обоснована целесообразность установления в законодательстве согласованного подхода к закреплению первоочередного права на получение патента за субъектом хозяйствования – работодателем изобретателя.

Ключевые слова: изобретатель, патентные права, изобретение, патент, использование изобретения, интересы, субъект хозяйствования.

SUMMARY

In the article on the basis of analysis of current legislation of Ukraine and foreign countries, scientific literature, правоприменительной practice research of subject composition of relations is conducted in the field of official invention. Expediency of establishment is reasonable in the legislation of the concerted going near fixing of primary right on the receipt of patent after the subject of management - employer of inventor

Keywords: inventor, patent rights, invention, patent, use of invention, interests, management subject.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
2. Червінська Л.П. Використання інноваційної трудової діяльності / Л.П. Червінська // Економіка, фінанси, право. – 2010. – №2. – С. 3-8.
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 1 червня 2000 р. із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 21 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 8. – Ст. 37.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
5. Воронін Я.Г. Цивільно-правова охорона винаходів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Я.Г. Воронін // Національна академія наук України інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2009. – 181 с.
6. Глухівський Л. Службовий винахід у контексті національного законодавства: проблеми неврегульованості / Л. Глухівський // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 2. – С. 24-28.
7. Ярошевська Т.М. Право на службовий винахід: дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Т.М. Ярошевська // Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2009. – 199 с.
8. Модельний Кодекс інтелектуальної власності для держав – учасників СНД, прийнятий на 34 пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав – учасників (постанова № 34-6 від 7 квітня 2010 р.) / <http://www.medialaw.ru/exussr/aw/1/sng/49.htm>

УДК 342.01

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ МІСЦЯ Й РОЛІ НАУКИ (ДОКТРИНИ) У СУСПІЛЬСТВІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТИ

Курта О.О., здобувач ад'юнктури Донецького юридичного інституту МВС України, викладач кафедри правових та соціальних дисциплін Горлівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

У сучасних умовах жодна з основних філософських систем (матеріалізм, ідеалізм, позитивізм тощо) не має монополії на істину, а сучасна наука щоденно породжує нові філософські підходи, які більшою чи меншою мірою містять своє «раціональне зерно» й загалом збагачують методологічний арсенал [1, с. 241]. Філософські методи прокладають шлях до єдиного правильного, справді наукового пізнання предмета дослідження, розуміння природи й сутності закономірностей його функціонування, допомагають побачити в «частковому, конкретному — загальному, у поверхневому — глибинному, у випадковому — необхідному, у довільному — знайти причину, зрозуміти зв'язок залежностей між явищами та сутностями й, таким чином, отримати істинні знання» [2, с. 31]. Дослідницькі методи й прийоми, що орієнтовані філософськими методами, дають змогу глибоко проникнути в предмет дослідження, одержати конкретні результати й, зрештою, підтвердити загальні положення філософських методів. Своєю чергою теоретичне пізнання закону неминує абстрагується від об'єкта пізнання, і за допомогою мислення конструює його «розумну смисловою модель як наслідок і результат його теоретичного осягнення та вивчення» [3, с. 62]. Загалом у теоретичній і галузевій літературі справедливо визнається особлива значущість філософсько-методологічних досліджень для сучасної юриспруденції, а також констатується доцільність розуміння таких розробок як необхідних умов здійснення наукового пізнання. Водночас небезпідставно відмічається й те, що «...говорить о развернутых методологических дискуссиях в

¹ Задля належної реалізації права працівника на виплату винагороди запропонований підхід має бути підкріплено детальною регламентацією розмірів, строків, підстав виплати винагороди, її видів. Доцільно закріпити мінімальні ставки заохочувальної винагороди, винагороди за кожне використання службового об'єкту у процентному відношенні до суми доходу, отриманого роботодавцем, винагороди у формі відсотка від платежів, отриманих роботодавцем у разі укладення ліцензійного та іншого договору з третіми особами.

юридическом сообществе или о принципиальном возрастании числа фундаментальных... исследований, посвященных проблемам методологии юридической науки, сегодня явно не приходится... Дело в том, что в науковедческой литературе снижение интенсивности прежде всего фундаментальных исследований и соответствующих методологических разработок достаточно определенно обсуждается как общая для современной науки тенденция» [4, с. 627]. Наведеними теоретичними положеннями головно й зумовлюється актуальність даної наукової розробки, значущість отриманих авторських результатів.

Як відомо, дослідженню сутнісних, термінологічних і інших характеристик доктрини, у тому числі правової, приділяли увагу численні дослідники. Серед іншого, це наукові розробки фахівців з історії, філософії, етики, культурології, політології — М. М. Алексєєва, В. А. Бочиніна, Л. М. Гумільова, М. Я. Данилевського, М. Ейзенштадта, І. О. Ільїна, П. Козловські, П. Рікера, В. С. Соловійова, О. Шпенглера. Вагомий внесок зроблено й розробками вчених—компаративістів Г. Дж. Бермана, Р. Давіда, В. К. Забігайла, Ж. Карбоньє, Х. Кетца, М. М. Марченка, В. С. Нерсеянца, Х. Осаке, Ю. О. Тихомирова, К. Цвайгерта та інших. Особливе значення в означеній царині мають також розробки таких правників, як: С. С. Алексєєва, В. К. Бабасва, Ж.—Л. Бержеля, О. О. Зозулі, М. С. Кельмана, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, Н. Неновські, М. П. Орзіха, Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, С. О. Харитонова, М. В. Цвіка, І. Л. Честнова, В. С. Чиркіна, В. Г. Швекова та інших.

Відаючи належне наявним науковим розробкам, авторським підходам і результатам, водночас окремого дослідження заслуговує й загальне питання щодо місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві на різних етапах його розвитку. Питання це, на наш погляд, є проблемними, адже воно гостро дискутується в літературі, і має вагомий методологічний значення: «в записанні от ісповедуемого гносеологического идеала и контекста обсуждения оценки данного обстоятельства [тенденций развитию науки] философами, методологами, да и представителями конкретных (в основном естественных) наук заметно различаются, однако принципиальные смыслы обсуждения, в конечном счете, замыкаются на вопрос о месте и роли науки в современном мире. ...Оценка перспектив науки и будущего научной рациональности рассматривается сегодня как фундаментальная проблема не только самой науки, но и всей современной цивилизации» [4, с. 627, 629]. З огляду на щойно означене, автором даної наукової розробки було поставлено наразі наступне конкретне завдання — дослідити проблему місця й ролі науки (доктрини) у сучасному суспільстві, висловити власне бачення із цього приводу та зробити відповідні узагальнення, обґрунтувати висновки. Цьому й було присвячено дану наукову статтю.

Відразу слід уточнити, що в даному науковому дослідженні такі терміни, як «наука» та «доктрина» вживаються нами як рівнозначні, тотожні в силу поліаспектної природи (сутності) останнього із щойно перелічених понять, на що вже зверталася увага автором даної статті [5]. Показовим у цьому сенсі й конгеніальним за суттю вбачається, зокрема, і висновок відомого дослідника О. О. Зозулі про те, що «...в общеправовом аспекте под юридической доктриной следует понимать юридическую науку в целом...» [6, с. 35].

Системний аналіз змісту наявних теоретичних розробок [7–17] свідчить, що в якості можливих сценаріїв майбутнього (перспектив) науки в сучасному суспільстві можна представити прийнятні три основні підходи, котрі уособлюють шляхи розв'язання проблеми місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві. Так, прихильники першого концептуального підходу, котрі відстоюють насамперед ідеали природно-наукової традиції, наполягають на збереженні відношення до науки як якщо не єдиному, то абсолютно пріоритетному способу пізнання, а наукові знання вважають основною раціональною підставою вибору конкретних шляхів, стратегій і засобів розвитку сучасної цивілізації. Суть сьогоденньої ситуації характеризується адептами даного підходу різко негативно й убачається в основному в падінні цінності науки в суспільній свідомості й ролі в соціальній практиці. Основною причиною цього вважається тотальне панування ринково-споживчої ідеології, котра породила ілюзію, що всі завдання й проблеми сучасної цивілізації вирішуються, головним чином, у сферах бізнесу й технологій. При цьому підкреслюється, що нинішні політичні еліти й підприємницькі кола готові підтримувати, як правило, лише конкретні прикладні дослідження, себто потребувані різного роду технологіями, у т. ч. політичними. Що ж стосується фундаментальних досліджень, то їхнє поступове згорання, навіть у сфері природничих наук, відзначається як загальна тенденція [18, с. 45–47]. Отож, стан доктрини, її місце й роль у суспільстві розглядається в межах даного підходу, по суті справи, як криза сучасної цивілізації, від виходу з якої вирішальним чином залежить майбутнє людського суспільства.

У межах другого концептуального підходу щодо місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві можна синтезувати уявлення тих авторів, які схиляються до позиції трактування поточних змін місця й ролі науки в сучасному суспільстві як певного еволюційного процесу. Концептуальною підставою обговорення проблематики в даному підході вважається ідея етапів еволюції науки, типів наукової раціональності. Тому стан справ, що сформувався нині, розуміється не як криза наукової свідомості суспільства, а як черговий етап еволюції доктрини — «постнеклассическая научная рациональность, основной особенностью которой считается включение в структуру научного познания, наряду с задачами, целями и ценностями самой науки, сформировавшихся ценностно-целевых структур общества» [19, с. 176]. Таким чином, і в цьому підході фіксується сформована сьогодні залежність характеру й напрямів наукових досліджень від їхнього соціального сприйняття й потребуваності, однак відношення до проблеми місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві тут визначається не оцінкою відхилень від моделі, що історично виправдала себе, а установкою на аналіз фактичної ролі й місця науки в сучасному суспільстві, на осмислення перспектив збереження традиційних ідеалів і норм наукового пізнання. Прихильники означеного підходу (в основному філософи науки [20, с. 67–68]) насамперед прагнуть зрозуміти: чи збереже наука своє місце в цивілізації, що йде на зміну техногенній? Чи залишиться ця наука тією ж, якою вона була раніше? Зокрема, які перспективи автономії теоретичного знання в суспільстві, що поширює закони ринку на всі свої сфери? Отже, представники щойно означеного підходу [21–23], зберігаючи ціннісне ставлення до доктрини, не схильні абсолютизувати традиційне бачення її місця й ролі в суспільстві, а тому «...готовы переосмысливать стратегии и социокультурный «статус» науки в новых исторических условиях» [4, с. 628].

На перспективність використання діалектичного методу в теорії права справедливо звертається увага В. В. Копейчиковим [24, с. 8–9]. За допомогою діалектичного методу державно-правові явища вивчаються в «взаємозв'язку, вони перебувають у постійній динаміці, у розвитку на ґрунті дії законів переходу від поступових кількісних змін до корінних якісних перетворень, боротьби між старим і новим у суспільному житті. Проявом діалектики є вимога всебічного підходу до явищ, що вивчаються, у результаті якого досліджуються всі сторони явища, всебічність проявляється у використанні різних методів дослідження, вимога взаємозв'язку полягає в дослідженні тлумачення разом з іншими правовими явищами: правотворчістю, правозастосуванням, правореалізацією. При формулюванні норм права правотворець використовує загальні й абстрактні поняття. На рівні сходження від конкретного до абстрактного (від реальних явищ, які регулюються правом, до загальних і абстрактних норм) відображається не весь матеріал конкретного із численними характеристиками, а тільки його суттєві риси... При з'ясуванні змісту норм права стосовно конкретних ситуацій виникає необхідність наблизити абстрактне вираження норми права до цих ситуацій, виразити абстрактні й загальні поняття мовою конкретніших понять і суджень, які відображають зміст норми права в її конкретності. Дослідницькі методи й прийоми, орієнтовані філософськими методами, дають змогу глибоко проникнути в предмет дослідження, одержати конкретні результати й підтвердити загальні положення філософських методів» [2, с. 31–32]. Якщо абстрагуватися наразі від суто правового аспекту (площини), то можна погодитися з існуванням третього концептуального підходу щодо місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві, що отримав назву філософська герменевтика або «герменевтико-діалектична філософія» [25, с. 37–39]. Апологети цього підходу стверджують, що традиційний природнонауковий гносеологічний ідеал «не працює» в сфері соціального пізнання, і в цьому сенсі наука вже не здатна служити вирішальною проблем сучасного суспільства, що може інтерпретуватися в тому числі як причина зниження соціальної потребуваності фундаментальних наукових досліджень. Як альтернатива науковій раціональності тут розглядається інструментарій герменевтики, а всі проблеми традиційної епістемології «витісняються» питаннями інтерпретації текстів. У межах постмодернізму виникли найбільш радикальні відносини цього напрямку до ролі й перспектив науки в сучасному суспільстві, а також відстоюється поширення герменевтичного підходу за межі соціогуманітарних досліджень. Уважається, що представникам даного підходу «удалось указать на ряд существенных проблем современного общества, однако их претензии на генерализацию герменевтики как способа познания не слишком утвердились» [4, с. 629].

Щойно викладене, на наш погляд, дозволяє дійти висновку про те, що незалежно від сутності щойно наведених концептуальних підходів, того чи іншого авторського бачення можливих сценаріїв розвитку доктрини тощо, з'ясування перспектив науки й майбутнього наукової раціональності обгрунтовано кваліфікується на сучасному етапі як фундаментальна проблема не лише самої науки, а й усієї сучасної цивілізації. Цілком логічно, що саме в означених контекстах повинна визначатися, осмислюватися місце й роль у майбутньому й правової доктрини. Таке осмислення припускає як теоретичне моделювання, так і ціннісно-цільове проектування майбутнього, поєднане із проблематизацією методологічних підстав юридичної науки, себто демаркацією (позначенням) структури й меж нашого незнання в цій сфері й виділенням ключових проблем, вирішення яких є умовою формування філософсько-методологічних рамок самовизначення сучасної юриспруденції. Методологічні питання науки умовно можна диференціювати на два основні напрями (види), з яких перший стосується законів наукового пізнання, його основних засад (принципів), а другий — відповідних їм засобів і процедур ефективного вирішення проблем і завдань, що виникають у процесі конкретної науково-дослідної діяльності. Відповідно до щойно означених напрямів (видів), можна виокремити два підходи (аспекти) до здійснення аналізу наявних методологічних проблем юриспруденції: «філософсько-методологічний» та «інструментально-методологічний». Водночас тут слід наголосити, що ця дослідна діяльність передбачає попереднє з'ясування сутності таких базових понять, як «наука» і «методологія», оцінювання відповідності юриспруденції існуючим поняттям та уточнення її співвідношення з методологічними постулатами інших наук, а також з'ясування основних проблем сучасної методології наукового пізнання. Саме тому доцільно зупинитися на дискурсі сучасних уявлень про науку й методологію.

Так, у сучасній літературі [19, с. 28; 26, с. 156] переважно відзначається неможливість формулювання вичерпного (універсального) визначення поняття «наука». Показовими в цьому сенсі вбачаються, зокрема, сентенції В. А. Яковлева, який наголошує, що тільки «основними смысловыми контекстами науки является ее описание как: 1) определенного типа человеческой деятельности; 2) социального института (научного сообщества); 3) эпистемологического продукта» [27, с. 78]. Отож, як бачимо, залежно від дослідницьких контекстів, наука може розумітися і як соціальний інститут, і як форма духовного виробництва, і як спосіб пізнання, і як система знань, і як діяльність із виробництва й організації знань тощо. Ще менше визначеності відносно розуміння сутності поняття «методологія», на що справедливо звертається увага, зокрема, В. М. Розіним у ґрунтовній науковій статті «Методология и философия в современной интеллектуальной культуре» [28, с. 7–8]. Загальним для переважної більшості визначень науки й методології є, скоріше за все, тільки вказівка на те, що суть науки зводиться до виробництва й організації знань про природу й суспільство, а методології — до вироблення принципів побудови, форм і методів науково-пізнавальної діяльності. Подібне узагальнене розуміння «науки» й «методології» є досить поширеним, але під час більш прискіпливого аналізу потребує свого уточнення, позаяк такий підхід допускає розбіжні змістовні інтерпретації, що принципово впливають у т. ч. на розуміння особливостей наукового пізнання й ставлення до методології. Зокрема, це виразно («яскраво») проявляється в поглядах дослідників на виникнення науки: в одних випадках наголошується, що наука існувала завжди, оскільки «органічне властива» практичній і пізнавальній діяльності людини; в інших — стверджується, що наука виникла в Древній Греції в V ст. до н. е., коли вперше відбулося з'єднання знання з його обгрунтуванням; натомість є й автори, які вважають, що становлення науки починається в Західній Європі лише в XII–XI ст.ст. і пов'язане з актуалізацією математики й практичного знання; на думку ж інших дослідників, — наука починається з XVI–XVII ст.ст. розробками Кеплера, Гюйгенса й особливо Галілея й Ньютона, котрі створили «першу теоретичну модель фізики мовою математики»; зрештою, у літературі зазначається й те, що наука виникла в першій третині XI ст. і пов'язана безпосередньо з поєднанням дослідницької діяльності й вищої освіти [26, с. 160].

Різні філософсько-методологічні традиції містять різні бачення відносно змісту наукової діяльності, критеріїв наукового знання. Уявлення про науку (доктрину), наукове пізнання і його методи неодноразово мінялися в ході історичного розвитку, що зумовлено змінами підстав виділення об'єктів наукового дослідження, домінуючих ґносеологічних установок, способів обгрунтування наукового знання, ціннісного відношення до його статусу тощо. Система таких детермінант (чинників), як наголошує А. Ф. Черданцев, «охватывается сознанием как сфера науки, укладывается в некоторую «логику» научного познания и что в современной науковедческой литературе входит в понятие научной рациональности» [4, с. 629].

Слід зазначити, що сучасна наука починається з розвитком в XVI–XVII ст.ст. натуралістичної філософії й становленням природничо-наукової традиції. Із цих позицій в історії європейської наукової думки, з окремими варіаціями, прийнято розрізняти класичну й некласичну науку (класичний і некласичний (посткласичний) тип (етап) наукової раціональності), зміна яких пов'язується, у першу чергу, з фундаментальними змінами філософсько-методологічних підстав наукових досліджень і розглядаються як наукові революції, головним чином у природознавстві [29, с. 3–4]. Періодом їхнього історичного становлення прийнято вважати XVII ст. — класичний, і початок XX ст. — некласичний (посткласичний) етап. Останнім часом поряд із класичним і некласичним типом у літературі виділяють ще один тип наукової раціональності (і, відповідно, етап у розвитку науки (доктрини)), що сформувався в останній третині XX ст., — «постнекласичний» [22, с. 13–14]. Перехід науки від одного етапу до іншого в усталеному розумінні є зміною типів наукової раціональності й полягає, головним чином, у зміні характеру наукової рефлексії («самосознания науки» [21, с. 35]) як цільового контролю «за ходом, формами, умовами й основаними процесом познання» [21, с. 35]. Інакше кажучи, історичні зміни уявлень про науку, наукове пізнання — це насамперед зміни в уявленнях про філософсько-методологічні підстави наукового пізнання. Звідси, як на нас, то цілком виправдано вважати, що своєрідність науки, наукового пізнання на кожному етапі історичного розвитку безпосередньо пов'язані, у першу чергу, з особливостями філософсько-методологічного сенсу й саме в них така особливість виражена найбільш чітко, виразно й переконаливо. У цьому зв'язку справедливо висловують, зокрема, В. С. Стьопін, В. Г. Горохов та М. А. Розов: «Каждый этап характеризуется особым состоянием научной деятельности, направленной на постоянный рост объективно-истинного знания. Если схематично представить эту деятельность как отношения «субъект — средства — объект», то... этапы эволюции науки, выступающие в качестве разных типов научной рациональности, характеризуются различной глубиной рефлексии по отношению к самой научной деятельности» [19, с. 303]. Своєю чергою А. А. Пископель виділяє в історії філософської думки особливу лінію філософської методології: «...линия философской методологии играла различную роль в каждый из отдельных периодов развития мировой философской мысли. Хорошо известно, ...что так было в Новое время, когда в борьбе со средневековой схоластикой рождались два основных течения новоевропейской философии — эмпиризм (Ф. Бэкон) и рационализм (Р. Декарт). Разрыв с господствующей философской традицией произошел тогда, прежде всего, по линии метода (Виндельбанд, 1908)» [20, с. 38].

Отож, у межах щойно означеного розуміння основна лінія розвитку європейської науки, принаймні в останні три століття, пов'язана саме зі змінами характеру філософської рефлексії й методологічних уявлень у науковій свідомості. Суть цих змін можна представити як зміну чи трансформацію певних ґносеологічних ідеалів і методологічних установок наукового дослідження. Так, для класичної науки, що зазвичай отождоюється з галілеєвсько-ньютонівським природознавством, це виражається в її об'єктивній орієнтації, прагненні максимально виключити із процесу наукового пізнання все те, що відноситься до суб'єкта, засобів і процедур його пізнавальної діяльності. Відповідно, ґносеологічний ідеал науки даного етапу — це об'єктивне, абсолютно істинне знання про природу, що найбільш повно втілюється в ньютонівській механіці. Некласичний тип наукової раціональності вже має на увазі співвіднесення наукового знання з пізнавальними діями суб'єкта, передбачає врахування впливу форм і засобів пізнавальної діяльності на зміст одержуваного знання. Це означає, передовсім, що в структуру наукового опису й пояснення включаються не лише знання про об'єкт дослідження, але й форми, засоби й процедури пізнавальної діяльності суб'єкта. У силу вказаного, некласична наука «...отказывается от ранее существовавшего прямолинейного соотношения исследуемого объекта и научного знания о нем, признает возможность истинности различающихся теоретических описаний одного и того же объекта, что в методологической рефлексии получает оформление через различение объекта и предмета науки» [4, с. 632]. Звернення некласичної науки до питань пізнання як суб'єкт-об'єктним відношенням, усвідомлення необхідності дослідження самого процесу пізнання як умов одержання наукового знання дозволяють дійти висновку про те, що на даному етапі остаточно склалося уявлення про методологію як про власну сферу науки. Показовими тут убачаються сентенції, зокрема, Л. С.

Виготського: «Мы видим, ...что научное изучение есть одновременно изучение факта и своего способа познания факта; иначе — что методологическая работа продвигается в самой науке, поскольку она продвигается вперед или осмысливает свои выводы» [30, с. 368]. Зрештою, останній — постнекласичний — тип наукової раціональності припускає включення в структуру наукового пізнання завдань, цілей і цінностей не лише «внутрішніх», а й зовнішніх — соціальних. Особливо це стосується прикладних досліджень, що нерідко прямо залежать від політичних стратегій, «соціальних замовлень», форм організації науки, рівня й обсягів фінансування, підготовки кадрів тощо. Однак сьогодні ці уявлення повністю можна екстраполювати й на сферу фундаментальних наук. Підсумовуючи слід наголосити, що структурна диференціація (сутнісне розрізнення) означених вище «типів наукової раціональності» може здійснюватися, скоріше за все, лише в теоретичному сенсі, а на практиці, себто історично між даними типами наукової раціональності, як етапами розвитку науки, існують свосерідні й непоодинокі спільні сегменти, «нашарування». До того ж, що важливо усвідомлювати, поява кожного нового типу раціональності не відкидала попередній, а лише, як обґрунтовано зазначається в літературі, «ограничивала сферу его действия, определяя его применимость только к определенным типам проблем и задач» [19, с. 303].

Викладене підстави для висновку, що сучасна наука (доктрина) поряд з об'єктами навколишнього світу включає в сферу своїх дослідницьких інтересів широке коло власних засобів, процедур, форм і умов пізнання. Наукові дослідження охоплюють сьогодні підстави виділення об'єкта науки; організацію її предмета; правила співвіднесення об'єкта й предмета науки; схеми (алгоритми) пояснення й процедури дослідження; суб'єктів наукового пізнання в системі їхніх засобів і ціннісно-цільових структур, що зв'язують із цінностями й цілями суспільства, питання реалізації наукового знання тощо. Кажучи словами Л. С. Виготського, «наука філософична до последних элементов, до слов, так сказать, пропитана методологией» [30, с. 369]. Разом із тим, що є цілком природним і закономірним явищем, на сучасному етапі домінують уже дещо інші, аніж на попередніх етапах, уявлення про критерії наукового пізнання, підстави й правила наукової діяльності, наукового знання, але авторські погляди на науку й способи оцінки наукового знання ще далекі від однаковості. Небезпідставно тут наголосив М. М. Тарасов: «Представление о науке как виде познавательной деятельности, процессе выработки нового знания сегодня является, наверное, наиболее обсуждаемым...» [4, с. 633].

Таким чином, сучасна наука (доктрина) може характеризуватися як історично сформований у конкретній соціокультурній обстановці (ситуації) складний феномен, що передбачає наявність конкретного арсеналу спеціальних (власних) методів і засобів діяльності з виробництва й організації такого, що підлягає перевірці (верифікації), об'єктивного, достовірного й обґрунтованого знання. Важливо уточнити, що в означеному розумінні наукою визнається не будь-яка раціонально організована пізнавальна діяльність, а лише й тільки та, котра здійснюється за певними правилами, а також засобами й методами, що дозволяють характеризувати напрацьовані знання (результати) як об'єктивні, достовірні, верифіковані й належно обґрунтовані. Такими положеннями керується й сучасна правова доктрина. Так, скажімо, виходячи з того що «наука — сложное и многогранное явление, особая форма общественной деятельности людей по производству знания с целью предвидения событий и преобразования действительности», А. Ф. Черданцев постулює: «Указанное, конечно, относится и к юридической науке, которая представляет собой общественную деятельность людей по производству научных знаний о государстве и праве, на основе которых осуществляется предвидение развития государства и права и целесообразная деятельность в государственно-правовой сфере» [4, с. 4]. Суголосно із цього приводу висловлюється й В. М. Сирих: «Правоведение, будучи одной из важнейших отраслей общественности, выступает таковой в той мере, в какой оно удовлетворяет общим требованиям, предъявляемым к любому научному знанию, независимо от его предметной принадлежности к философским, математическим, естественным или социальным наукам» [32, с. 21–22]. У розвиток щойно наведених постулатів зробимо остаточний наголос: вивчення права повинне здійснюватися у відповідності з усіма вимогами, що пред'являються до наукового (доктринального) дослідження, і, у кінцевому рахунку, приводити до результатів, що верифікуються наявними науковим методологічним інструментарієм і критеріями наукового знання.

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано історичний і перспективний аспекти проблеми розуміння місця й ролі науки (доктрини) у суспільстві. Обґрунтовано визначення поняття науки, а також досліджено хронологічні етапи її становлення й розвитку.

Ключові слова: проблеми, місце й роль науки, доктрина, суспільство, еволюція доктрини, типи наукової раціональності, перспектива.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы исторический и перспективный аспекты проблемы понимания места и роли науки (доктрины) в обществе. Обосновано определение понятия науки, а также исследованы хронологические этапы ее становления и развития.

Ключевые слова: проблемы, место и роль науки, доктрина, общество, эволюция доктрины, типы научной рациональности, перспектива.

SUMMARY

In article historical and perspective aspects of a problem of understanding of a place and a role of a science (doctrine) in a society are analysed. Definition of concept of a science is proved, and also chronological stages of its formation and development are investigated.

Key words: problems, place and a science role, doctrine, society, doctrine evolution, types of scientific rationality, prospect.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Усенко І. Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень / І. Б. Усенко // Правова держава. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2000. — № 10. — С. 237–244.
2. Чулінда Л. І. Юридіко-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: монографія / Л. І. Чулінда. — К.: Атіка, 2006. — 152 с.
3. Нерсисянц В. С. Філософія права / В. С. Нерсисянц. — М.: ИНФА–М — Норма, 1997. — 652 с.
4. Тарасов Н. Н. Юридическая наука: границы и проблемы самоопределения (методологические эскизы) / Н. Н. Тарасов // Российский ежегодник теории права. — 2009. — № 2 / под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Полякова. — СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга»» Санкт-Петербургского государственного университета, 2011. — С. 627–663.
5. Курта О. О. Поняття та суть правової доктрини: теоретичний аспект / О. О. Курта // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. — 2011. — Т. 2, Вип. 1. — С. 426–432.
6. Зозуля А. А. Доктрина в современном праве: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01. / А. А. Зозуля. — СПб.: РГБ, 2006. — 232 с.
7. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития: монография / С. С. Алексеев. — М.: Статут, 2000. — 256 с.
8. Алексеев С. С. Право: опыт комплексного исследования: монография / С. С. Алексеев. — М.: Статут, 1999. — 712 с.
9. Байтин М. И. О формировании российской юридической доктрины нового столетия / М. И. Байтин // Российская юридическая доктрина в XXI веке: проблемы и пути решения: научно-практическая конференция (г. Саратов, 3–4 октября 2001 г.) / отв. ред. А. И. Демидов. — Саратов: СГАП, 2001. — С. 6–8.
10. Бочинин В. А. Правовая реальность в контексте цивилизации и культуры: методология причинного анализа: монография / В. А. Бочинин, В. П. Сальникова. — СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2005. — 224 с.
11. Бошно С. В. Доктринальные и другие нетрадиционные формы права / С. В. Бошно // Журнал российского права. — 2003. — № 1. — С. 82–91.
12. Демидов А. И. Принципы юридической доктрины России / А. И. Демидов // Российская юридическая доктрина в XXI веке: проблемы и пути решения: научно-практическая конференция (г. Саратов, 3–4 октября 2001 г.) / отв. ред. А. И. Демидов. — Саратов: СГАП, 2001. — С. 8–9.
13. История политических и правовых учений / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. — М.: НОРМА, 2002. — 736 с.

14. Матузов Н. И. Идеи диктатуры закона в контексте российской юридической доктрины / Н. И. Матузов // Российская юридическая доктрина в XXI веке: проблемы и пути решения : научно-практическая конференция (г. Саратов, 3–4 октября 2001 г.) / отв. ред. А. И. Демидов. — Саратов : СГАП, 2001. — С. 12–14.
15. Нештаева Т. Н. К вопросу об источниках права — судебном прецеденте и доктрине / Т. Н. Нештаева // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 2000. № 5. — С. 106–111.
16. Поленина С. В. Качество закона и эффективность законодательства : монография / С. В. Поленина. — М. : ИПАН, 1993. — 145 с.
17. Пузиков Р. В. Юридическая доктрина в сфере правового регулирования (Проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Р. В. Пузиков. — Тамбов, 2003. — 26 с.
18. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего : монография / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. — М. : Наука, 2001. — 280 с.
19. Степин В. С. Философия науки и техники / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. — М. : БЕК, 1996. — 382 с.
20. Пископфель А. А. Научная концепция: структура, генезис : монография / А. А. Пископфель. — М. : Наука, 1999. — 186 с.
21. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. : монография / Э. Г. Юдин. — М. : [б.и.], 1997. — 176 с.
22. «Круглый стол» журналов «Вопросы философии» и «Науковедение», посвященный обсуждению книги В. С. Степина «Теоретическое знание» // Вопросы философии. — 2001. — № 1. — С. 3–24.
23. Щедровицкий Г. П. Логико-эпистемологические и социально-психологические мотивы современной методологии науки / Г. П. Щедровицкий // Щедровицкий Г. П. Философия. Наука. Методология : монография / Г. П. Щедровицкий. — М. : Норма-М, 1997. — 278 с.
24. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. — К. : Юрінком, 1997. — 320 с.
25. Лекторский В. А. Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. — М. : Юрист, 2001. — 362 с.
26. Канке В. А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия / В. А. Канке. — М. : Инфра-М, 2000. — 250 с.
27. Яковлев В. А. Бинарность ценностных ориентации науки / В. А. Яковлев // Вопросы философии. — 2001. — № 12. — С. 76–81.
28. Розин В. М. Методология и философия в современной интеллектуальной культуре / В. М. Розин // Вопросы методологии. — 1991. — № 2. — С. 5–11.
29. Щедровицкий Г. П. Методологический смысл оппозиции натуралистического и системодейственного подходов / Г. П. Щедровицкий // Вопросы методологии. — 1991. — № 2. — С. 3–9.
30. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса. Методологическое исследование / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собрание сочинение : в 3 т. / Л. С. Выготский. — Т. 1. — М. : Политиздат, 1982. — 562 с.
31. Черданцев А. Ф. Понятие и функции юридической науки / А. Ф. Черданцев // Методология советского правоведения. — Свердловск : СГУ, 1978. — 312 с.
32. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. / В. М. Сырых. — Т. 1 : Элементный состав. — М. : Инфра-М, 2000. — 248 с.

УДК 349.2 (477)

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ НАЗВ І СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПІДСТАВ (ЧИННИКІВ) ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ВЧЕННЯ ПРО ПРИНЦИП ЄДНОСТІ Й ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Лаврінченко О. В., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу Донецького юридичного інституту МВС України, здобувач докторантури Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Актуальність обраного наразі напрямку дослідження зумовлена передовсім наявністю термінологічних проблем у сучасній теорії принципів трудового права України та широким застосуванням у науковій методології термінологічного принципу, що передбачає дослідження процесу використання понять як абстракцій, як форми людського мислення, котра відображає предмети в їхніх суттєвих ознаках. При цьому юридичні поняття кваліфікуються як різновиди соціальних понять, специфіка котрих визначається особливостями правового мислення як нормативного способу освоєння дійсності. Визначення тих чи інших понять — термінізація в праві є логічною операцією, завдяки якій мовним висловом надається суворо фіксоване значення. Такий процес є внутрішньо суперечливим, оскільки чим вище рівень абстрагованого та інтегрованого поняття, чим досконаліша абстрактна конструкція, тим менше вона охоплює та відтворює всю конкретику різноманітних суспільних явищ. Крім того, будь-яке правове поняття як синтетичне утворення знаходиться під загрозою неточного відображення тієї соціальної реальності, на основі якої воно утворюється та на яку впливає, оскільки дійсність буде завжди складнішою за поняття, яким вона позначається. Така само загроза існує, що є цілком природним явищем, і процесу систематизації (класифікації) правової термінології. Ці процеси — визначення й характеристика сутності правових понять та їхня видова структурізація перебувають у тісному взаємозв'язку: зокрема, недосконалість термінізації часто є однією із причин неналежної систематизації відповідних підстав диференціації в трудовому праві.

Дослідженню різноманітних проблемних термінологічних аспектів механізму диференціації трудових відносин, у т. ч. у межах учення про галузевий принцип єдності й диференціації правового регулювання трудових відносин, присвячено науковій розробки, зокрема, Н. Б. Болотіної, Л. Ю. Бугрова, В. С. Венедіктова, К. М. Гусова, В. В. Жернакова, Ю. Ю. Івчук, М. І. Іншина, В. Я. Киян, А. М. Колодія, Т. А. Коляди, О. Я. Лаврів, Л. В. Могілевського, П. Д. Пилипенка, С. В. Попова, В. І. Прокопенка, П. Д. Проскуракова, О. В. Смірнова, А. А. Снегура, В. М. Толкунової, В. С. Щербини, О. М. Ярошенка. Наукові здобутки шойно вказаних та інших авторів залишаються актуальними на сучасному етапі розвитку юридичної науки, але водночас слід наголосити, по-перше, на відсутності єдності позицій серед численних дослідників проблематики диференціації та, по-друге, на тому, що наявне розмаїття підходів призвело до поступового формування хибних стереотипів через непоодинокі порушення методологічних засад під час систематизації підстав диференціації правового регулювання трудових відносин та, як наслідок, суперечливої сутнісної характеристики підстав (чинників) диференціації. Тут існує низка проблемних питань, що потребують свого додаткового осмислення, поглибленого теоретичного опрацювання.

Саме тому автором статті й було наразі поставлене *основне завдання* — на прикладі аналізу окремих контрарверсійних за своєю суттю доктринальних підходів виявити («засвітити») проблемні ділянки в сфері термінізації (визначення, формулювання назв) окремих видів підстав диференціації правового регулювання трудових відносин і наявних методологічних підходів до систематизації таких підстав, а також запропонувати власне бачення шляхів вирішення термінологічних проблем механізму диференціювання та, відповідно, механізму реалізації галузевого принципу єдності й диференціації правового регулювання трудових відносин.

На окрему увагу під час з'ясування системи підстав диференціації правового регулювання трудових відносин, їхньої систематизації заслуговує саме термінологічний аспект, позаяк ситуація в цій царині склалася неоднозначна, а часто — навіть суперечлива. Показовими в цьому аспекті є доктринальні підходи до формулювання назви підстави класифікації й характеристики сутності класифікаційної групи, що включає статево-вікове диференціювання. Так, М. І. Іншин зазначає, що «диференціація може бути викликана, головним чином, двома